

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمن الرحيم

راجع به کیفیت زاد دیروز خدمت رفقا روایاتش بیان شد و عرض شد که منظور از زاد یا قوت عبارت است از همان نحوه تغذی که انسان می تواند بقای خودش را به واسطه آن تغذی تضمین کند؛ فقط همین مقدار و بیش از این مکلف نیست.

و اما مسأله اساسی راجع به بذل است و کیفیت تعلق و جوب؛ و یا این که در مورد حمل یک روایت بود که دلالت بر وجوب می کرد و نظایرش هم هست. مثلاً اگر مُراهق و غیر بالغ حج انجام بدهد، در روایت داریم که او باید دوباره حج را انجام بدهد. مثل روایت کافی «عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ شِهَابٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: وَ سَأَلْتُهُ عَنْ ابْنِ عَشْرِ سِنِينَ يَحُجُّ. قَالَ: عَلَيْهِ حَجَّةُ الْإِسْلَامِ إِذَا احْتَلَمَ وَ كَذَلِكَ الْجَارِيَةُ عَلَيْهَا الْحَجُّ إِذَا طَمِثَتْ». و این دلالت بر وجوب [انجام حجة الاسلام] می کند، چون شرط حج که بلوغ است در این جا تحقق پیدا نکرده است.

یا در روایت «مَسْمَعِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: لَوْ أَنَّ عَبْدًا حَجَّ عَشْرَ حَجَجٍ كَانَتْ عَلَيْهِ حَجَّةُ الْإِسْلَامِ إِذَا اسْتَطَاعَ إِلَى ذَلِكَ سَبِيلًا؛ وَ لَوْ أَنَّ غُلَامًا حَجَّ عَشْرَ حَجَجٍ ثُمَّ احْتَلَمَ كَانَتْ عَلَيْهِ فَرِيضَةُ الْإِسْلَامِ؛ وَ لَوْ أَنَّ مَمْلُوكًا حَجَّ عَشْرَ حَجَجٍ ثُمَّ أُعْتِقَ كَانَتْ عَلَيْهِ فَرِيضَةُ الْإِسْلَامِ إِذَا اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا». در این جا دلالت بر وجوب حج می کند در زمان بعد الاعتاق.

یا این که در مورد شخصی که فقیر است و او را می برند، این روایت هم نظیر آن هست. روایت «الْفَضْلِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ - که باز این روایت در کافی است - قَالَ سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ - این روایت مهمی است در فتوی - فَحَجَّ بِهِ أَنَسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ - این با روایت بذل فرق می کند، بذل در اینجا نیست؛ همین طور که فرقتش را گفتیم در این جا «فحج به» است - أَوْ قَضَى حَجَّةَ الْإِسْلَامِ؟ قَالَ: نَعَمْ! - حالا این حجة الاسلام اش را کاری نداریم که، چطور حجة الاسلام است؛ ما به وجوب حج بعد الاستطاعة کار داریم - فَإِذَا أَيْسَرَ بَعْدَ ذَلِكَ، فَعَلَيْهِ أَنْ يَحُجَّ. - «فعلیه» دلالت بر وجوب دارد - قُلْتُ: وَ هَلْ تَكُونُ حَجَّتُهُ تِلْكَ تَامَّةً أَوْ نَاقِصَةً إِذَا لَمْ يَكُنْ حَجَّ مِنْ مَالِهِ؟ - آن حجی که انجام داده، تام بوده یا ناقصه بوده است؟ حضرت می فرماید: حجتش تام است. ببینید من روی چه مطالبی دارم دقت می کنم!! حضرت می فرماید: حجتش تام بوده است. مگر چند تا تام داریم؟! - قَالَ: نَعَمْ! يُقْضَى عَنْهُ حَجَّةُ الْإِسْلَامِ وَ تَكُونُ تَامَةً وَ لَيْسَتْ بِنَاقِصَةٍ وَ إِنْ

أَيْسَرَ فَلَیْحُجَّ»^۱ حجة الاسلام را انجام داده و حشش درست است. اگر «أیسر»، باید برود حج را انجام بدهد؛ وقتی استطاعت پیدا کرد باید حج را برود. این جا آقایان می گویند حج مستحب است، چون دو تا حج تام که نداریم. اگر این مصلحت ملزمه در آن تدارک شده خیلی خوب، مگر چند تا مصلحت وجود دارد؟ یک مصلحت ملزمه بوده و الزام به حج کرده، خوب الان هم رفته این را انجام داده دیگر، وقتی که انجام داده بریء الذمة شده. این «وَإِنْ أَيْسَرَ فَلَیْحُجَّ» دلالت بر چه می کند؟ دلالت بر استحباب می کند. درحالی که ظهور روایت بر وجوب است؛ حتی ظهور هم نه، شاید مثلاً صراحت باشد. چون «فَلَیْحُجَّ» در این جا داریم و در یک جا «یَجِبُ» داریم.

لذا مرحوم شیخ طوسی در این جا فتوای به استحباب می دهد و می فرماید: «قوله علیه السلام: وَإِنْ أَيْسَرَ فَلَیْحُجَّ، مَحْمُولٌ عَلَى سَبِيلِ الْإِسْتِحْبَابِ. يَدُلُّ عَلَى ذَلِكَ الْخَبْرُ الْأَوَّلُ؛ وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي هَذَا الْخَبَرِ أَيْضاً: قَدْ قَضَى حَجَّةَ الْإِسْلَامِ وَتَكُونُ تَامَةً وَلَيْسَتْ بِنَاقِصَةٍ» - خوب با همه این عبارات پس دیگر معنا ندارد حج، حج واجب باشد؛ «قضى حجة الاسلام» حجة الاسلام را انجام داده «وَ تَكُونُ تَامَةً وَ لَيْسَتْ بِنَاقِصَةٍ»، پس باز هم بگویم واجب است! «وَإِنْ أَيْسَرَ» در روایت آمده، پس باید بگویم مستحب است. - يَدُلُّ عَلَى مَا ذَكَرْنَاهُ. وَمَا أَتْبَعَ مِنْ قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَإِنْ أَيْسَرَ فَلَیْحُجَّ، الْمُرَادُ بِهِ مَا ذَكَرْنَاهُ مِنَ الْإِسْتِحْبَابِ؛ لِأَنَّهُ إِذَا قَضَى حَجَّةَ الْإِسْلَامِ فَلَيْسَ بَعْدَ ذَلِكَ إِلَّا النَّدْبُ وَالْإِسْتِحْبَابُ إِذَا حَجَّ عَنْ غَيْرِهِ فَقَدْ أَجَزَاهُ ذَلِكَ»^۲

ما یک واجب داریم و وقتی که واجب را اتیان کرد، خوب بعدش مستحب می شود دیگر؛ دو تا واجب که نداریم. خدا می گوید نماز ظهر را بخوان، بعد بگوید دوباره نماز ظهر را اعاده کن، یک وجوب دیگر بیاید بگوید دفعه سوم هم بخوان. چه خبره بابا یک دفعه واجب است ما خواندیم، حالا می خواهی ما زیاد نماز بخوانیم خیلی خوب مخلصیم، اما نه دیگر اینکه واجب باشد بگویی حتماً باید خوانده شود. می خوانیم برای تو، غصه نخور خدایا! دو دفعه هم می خوانیم بخواهی، سه دفعه هم می خوانیم.

دکتر سجادی به من می گفت: به سفر حج رفتیم، آن آخوند کاروان نوبت نماز طواف نساء و این ها که شد، گفت: قرائت شما باید این طور باشد، حمد شما این طور باشد و فلان. می گفت: کاری کرد بر سر من که من ۱۷ بار نماز طواف نساء خواندم. می گفت: حج را ما انجام دادیم، ولی آدم کنار کعبه نگاهش داشتم و گفتم: بدان روز قیامت من جلو جدم می آیم می گیرم، این طوری نیست! یا می گویم این حرف هایی که این زد درست است و روز قیامت من از دین جدم برمی گردم یا این که داد مرا از این بگیر که من ۱۷ دفعه نماز طواف

۱- الکافی، ج ۴، ص ۲۷۶.

۲- تهذیب الاحکام، ج ۵، ص ۷.

خب حالا مرحوم شیخ هم همین را می گوید؛ خدایا! یک واجب از ما طلب داشتی، آن هم طلبت را دادیم دیگر چی؟! چرا بعدش دوباره حجة الاسلام برویم انجام بدهیم؟ پس منظور حضرت در این جا استحباب است: «وَالْمُعْسِرُ إِذَا حَجَّ عَنْ غَيْرِهِ فَقَدْ أَجْرَاهُ ذَلِكَ» این هم یک مطلب دیگر.

یک روایتی هم خدمت شما عرض کردیم که شخص معسر این حج را انجام بدهد و این از حجة الاسلام قبول می شود و لکن وقتی که در یسر شد باید حج انجام بدهد و عجیب این جا است که مرحوم شیخ می فرماید: واجب است. جناب مرحوم شیخ شما چطور این جا می فرمایید واجب است؟ چطور شما قبلاً گفتید مستحب است و بعد در این جا واجب است؟! این جاست که باید یک فقیه روایات را کنار هم قرار بدهد تا متوجه بشود که مقصود امام علیه السلام چیست؟

روایت، روایت صحیح السند است و سندش هیچ اشکالی ندارد «مَحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ - يَكِيٌّ مِنْ يَكِيٍّ بَهْتَرٍ - قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ رَجُلٍ حَجَّ عَنْ غَيْرِهِ - خُودِشْ حَجَّ أَنْجَامِ نَدَادَه، از غیر خودش انجام داده؛ لابد معسر بوده و یا نیابتاً بوده - يُجْزِيهِ ذَلِكَ عَنْ حَجَّةِ الْإِسْلَامِ؟ قَالَ: نَعَمْ! - تَصْرِيحٌ مِي كُنْدِ اَيْنِ حَجَّ، حُجَّةِ الْإِسْلَامِ بِه حَسَابِ مِي آيْد - قُلْتُ: حَجَّةُ الْجَمَّالِ تَامَّةٌ أَوْ نَاقِصَةٌ؟ قَالَ: تَامَّةٌ. - الْبَتَّةِ اَيْنِ بِه ضَمِيمَه رَوَايَتِ بَعْدِ اسْتِ، جَمَّالِ اَنْ كَسِي اسْتِ كِه شَتْرَ رَا مِي بَرْدِ وَ حَجَشْ، حَجَّ تَامِ اسْتِ. - قُلْتُ: حَجَّةُ الْأَجِيرِ تَامَّةٌ أَوْ نَاقِصَةٌ؟ قَالَ: تَامَّةٌ.»^۱ حج اجیر که همان نائب باشد، آن هم چیست؟ حجش، تام است. یا اجیر نه به عنوان نیابت، اجیر به عنوان کمک، مساعد؛ افراد با خودشان می بردند که کارشان را انجام بدهد یا به اصطلاح می توانیم بگوییم خادم. خب این روایت را الان در نظر بگیرید.

روایت بعدی حضرت می فرمایند: «عَنْ آدَمَ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ - كِه ظَاهِرًا اَيْنِ أَبَا الْحَسَنِ، مَنْظُورِ اِمَامِ رِضَا بِاشْدِ اَيْنِ طُورِي كِه اَز سَهْلِ رَوَايَتِ شُدِه؛ زِيْرَا اَوْ اَز اِمَامِ رِضَا نَقْلِ مِي كُنْد - قَالَ: مَنْ حَجَّ عَنْ إِنْسَانٍ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ يَحُجُّ بِه، أَجْرَاتُ عَنْهُ حَتَّى يَرْزُقَهُ اللَّهُ مَا يَحُجُّ بِه وَ يَجِبَ عَلَيْهِ الْحَجُّ.»^۲ این تصریح به حج عن مستقبل در صورت یسر و ایسار هست. بالا حضرت فرمودند که این حجة الاسلام حساب می شود. این جا حضرت می فرمایند که این مجزی هست تا وقت زوال عسر. پس از عسر این حج برای او واجب می شود، چطور این دو تا را باید با هم جمع کرد با آن مطلب؟ این جا که حجة الاسلام است چطوری

^۱ - الكافي، ج ۴، ص ۲۷۵.

^۲ - وسائل الشیعة، ج ۱۱، ص ۵۵.

بله! روایت دیگر هم است که در این روایت تصریح شده روایت «مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي نَصْرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمَزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: لَوْ أَنَّ رَجُلًا مُعْسِرًا أَحَبَّهُ رَجُلٌ، كَانَتْ لَهُ حَجَّةٌ؛ فَإِنْ أَيْسَرَ بَعْدَ ذَلِكَ، كَانَ عَلَيْهِ الْحَجُّ. وَكَذَلِكَ النَّاصِبُ إِذَا عَرَفَ، فَعَلَيْهِ الْحَجُّ وَإِنْ كَانَ قَدْ حَجَّ.»^۱ این هم یک روایت دیگر، حالا به ناصب کاری نداریم. ولی در آن روایت که شخص معسر باشد، هم حضرت تصریح فرمودند که «يَحِبُّ عَلَيْهِ الْحَجُّ». این مسائلی که در این جا بود.

در مورد عبد هم که ما در آن جا گفتیم که منوط است به چیز که روایت، روایت صفوان بود.

دیروز عرض کردیم که «المملوك إذا حج» البته این روایت، روایت موسی بن جعفر علیه السلام است که فرمودند: «المَمْلُوكُ إِذَا حَجَّ ثُمَّ أُعْتِقَ فَإِنَّ عَلَيْهِ إِعَادَةَ الْحَجِّ.»^۲ خب این دلالت بر وجوب دارد.

و یا اینکه فرض کنید که در اینجا در روایت بعد دارد که از امام صادق است که می فرماید: «المَمْلُوكُ إِذَا حَجَّ وَهُوَ مَمْلُوكٌ ثُمَّ مَاتَ قَبْلَ أَنْ يُعْتَقَ، أَجْرَاهُ ذَلِكَ الْحَجُّ. فَإِنْ أُعْتِقَ أَعَادَ الْحَجَّ.»^۳ یعنی حجة الاسلام است دیگر. این روایت هم باز تصریح بر وجوب اعاده حج است بعد العتق.

این روایاتی که در این جا هست به اضافه روایت ناصب. در مورد ناصب، دو یا سه روایت است که این روایات مضامین شان یک کمی با هم اختلاف دارند. در مورد ناصب حضرت می فرماید که «علیه الحج»؛ مثل آن شخص معسر که فقیر است و در حال اعسار این حج را انجام می دهد [و بعدا در صورت یسر باید حجة الاسلام را به جا آورد]. در یک روایت دارد، ظاهراً دو سه روایت هست، در یکی می فرماید که «إِنِّي لَا أُحِبُّ»، من این حج را دوست ندارم؛ یا «إِنِّي أَكْرَهُ ذَلِكَ الْحَجَّ»، من خوشم نمی آید از این حج. این «إِنِّي لَا أُحِبُّ» یا «إِنِّي أَكْرَهُ» چه معنایی دارد، حالا این را می گذاریم برای مرتبه بعد.

فعلاً در مرتبه قبل بیاییم با شیخ حساب مان را تسویه کنیم. اول یکی یکی خلاصه بیایم جلو تا برسیم. همان طور صاحب جواهر، صاحب جواهر همین طور نظر شیخ را دارد. باصطلاح بحث فقهی فقها را بعد از این بحث روائی می آیم مطرح می کنیم ولی خب نظر ایشان هم همین است. و او این است که در این روایات که خواندیم همه یا تصریح داشت یا ظهور در وجوب داشت. ما در روایات چیزی به نام استحباب ندیدیم، اگر شما دیدید به ما هم نشان بدهید، همه اینها وجوب و «علیه اعاده الحج» بود؛ عرض کردم اعاده در مورد مصلحت تدارک نشده می آید.

۱- الکافی، ج ۴، ص ۲۷۳.

۲- وسائل الشیعة، ج ۱۱، ص ۴۹.

۳- وسائل الشیعة، ج ۱۱، ص ۵۰.

«يَجِبُ عَلَيْهِ الْحَجُّ» یا «يَجِبُ» یا «واجب» یا «عليه الاعادة» و یا «فليحج»، همه این‌ها ظهور یا تصریح در مورد وجوب دارد، تصریح در مورد الزام دارد؛ و الزام با استحباب و لو به استحباب اکید منافات دارد و تباین دارد. یعنی ماهیت الزام با ماهیت استحباب و لو اکیداً، ماهیت متباین است و در این شکی نیست.

در این روایات اگر صحبت، صحبت حجة الاسلام نبود، خب کار ما راحت بود. فرض کن امام می‌فرمایند: حجش درست است ولی حجة الاسلام نیست، خب پس اشکال ندارد و حج درست است. مثل صلاتی که صبی می‌خواند که هم مأجوره است و مثاب؛ ولیکن این صلاة صبی با صلاة بالغ تفاوت دارد. درحالی‌که امام علیه‌السلام در بعضی از این روایات می‌فرماید: این حجة الاسلام انجام داده، «فقد أجزأه عن حجة الاسلام» یا در مورد عبدی که این عبد حج انجام بدهد، حضرت می‌فرمایند که تا مادامی که در عتق است این به جای حجة الاسلام حساب می‌شود. در مورد امّ ولد حضرت می‌فرمایند که این از حجة الاسلام حساب می‌شود؛ ولی وقتی که مولای او مُرد، این از ارث آن مولا چون آزاد می‌شود، دوباره باید برود آن حج را انجام بدهد. یَجِبُ، واجب است.

پس بنابراین ما دیدیم که موارد مختلفی در این جا با وجود کفایت از حجة الاسلام وجود دارد ولیکن عبارت حجة الاسلام را حضرت در این جا ذکر کرده‌اند که همین امر باعث شده که امثال مرحوم شیخ در این جا به اشتباه بیافتند.

[موارد عبارتند از] یکی در شخصی که مُعسر باشد؛ دوم در اجیر «و أَحَبُّهُ بَعْضُ إِخْوَانِهِ» سوم در جمّال، جمّالی که برود برای این که حج را انجام بدهد. که در آن جمّال هم گفتیم که فرق است بین این که جمّال خودش نیت حج داشته باشد؛ یا این که نه نیت حج ندارد، فقط می‌خواهد شترهایش را ببرد. به دو نحو است؛ اگر نیت حج داشته باشد، آن حج انجام می‌دهد و اشکال ندارد؛ چون آن که برای حج لازم است طی طریق است. طی طریق را هم خودش سوار شتر می‌شود، حالا پیاده هم می‌رود. خیلی از جمّال‌ها پیاده می‌رفتند، اصلاً عادت ایشان این بود. خب «إن استطاع مشياً» در این جا صدق می‌کند. خب این از شرط برای استطاعت که حاصل شد.

از آن طرف زاد و راحله هم دارد. خب آن چیزی که به او می‌دهند، کرایه‌ای که به او می‌دهند، افرادی که به او می‌دهند؛ این هم زاد است. پس بنابراین یَجِبُ علیه الحج در این جا چیز نیست، مگر این که در این جا بگوییم که آن جمّال اصلاً نیت حج نداشته؛ حالا به خاطر چه بوده، سختی راه بوده، یا به خاطر هر چه بوده. یا به خاطر این که مثلاً مسأله را نمی‌داند، چون ممکن است اصلاً فرض کنید که مسأله را نمی‌دانسته. نیت حج نداشته، آن جا که رسیده گفته حالا که ما تا این جا آمدیم خب حالا دو تا حوله هم می‌اندازیم روی دوشمان، دیگر کاری ندارد، دیگر مسأله‌ایی ندارد که.

تلمیذ: آن‌جا که برسد، حج برایش واجب عینی می‌شود و نمی‌تواند تخلف کند.

استاد: چرا؟

تلمیذ: وقتی رسیده به مرز احرام - میقات - شخص می‌تواند بگوید من نمی‌خواهم بروم؟

استاد: بله! می‌تواند عمره انجام بدهد، حج انجام ندهد.

تلمیذ: در ایام حج؟

استاد: عمره مفرده بله، کسی که نیت ...

تلمیذ: یعنی تا آن خود ایام حج هم بگذرد، مکه هم وارد بشود؟

استاد: بله! به مکه وارد می‌شود. شخص به عنوان عمره، نیت برای حج ندارد؛ نیت فقط عمره دارد.

تلمیذ: حالا فقط در خود ایام حج شخص که وارد مکه می‌شود.

استاد: در خود روز نهم، بالاتر از این، حج واجب نیست. آن چیزی که واجب است دخول الحرم است

معتماً.

تلمیذ: آن شخصی که الان درک کرده ایام حج را، الان در خود مکه است و لو این که عمره را قبلاً انجام

داده، حج برایش واجب نیست؟

استاد: نه! حج واجب است با شرایط خودش.

تلمیذ: این شرایط را ندارد که می‌خواهد برود منی و برگردد.

استاد: بله! حالا می‌گوید مریضم، ضعف دارم، حوصله سنگ زدن ندارم، نمی‌دانم از این چیزها، ممکن

است یک جهتی حالا دارد.

تلمیذ: نه! با آن مبنایی که حضرت عالی دارید در باب استطاعت.

استاد: نه! ببینید ما نسبت به آن قضیه که صحبت نمی‌کنیم. امام علیه‌السلام می‌فرمایند که با این شرایط

این نیت ندارد. ما در فرق بین دو روایت داریم می‌گوییم؛ در یک روایت راجع به جمّال می‌فرمایند: يُجْزِيهِ عَنِ

حِجَّةِ الْإِسْلَامِ، در یک روایت حضرت می‌فرمایند: لَا يُجْزِيهِ، این باید دوباره برود انجام بدهد یعنی يَجِبُ عَلَيْهِ

الاعادة، در کجا این تفاوت حاصل می‌شود؟

آن موردی که يُجْزِيهِ است، در صورتی است که آن جمّال خودش استطاعت ندارد، آن معسر است،

فرض کنید که پول خیلی ندارد که به او بدهد، شخص معسر است. مثل آن أَحَجَّ بِهِ بَعْضُ إِخْوَانِهِ، منتهی آن‌ها

سوار راحله‌اش می‌کنند این نه، این جمّال از روی ناچاری دارد این را انجام می‌دهد نه از روی دلخواه، بطوری که

اگر این‌ها نمی‌بردند او هم نمی‌رفت. ولی أَحَجَّ بِهِ بَعْضُ إِخْوَانِهِ، خودش نیت دارد، یعنی خودش می‌خواهد

برود، منتهی نمی‌تواند. می‌گویند: بیا با هم برویم، برای این هم حالا فرق نمی‌کند چه سفر مکه کرایه بدهد چه

سفر کالیفرنیا کرایه بدهد، البته کالیفرنیا که از دریا می‌گذرد نمی‌شود - هر دو برایش یکی است. خب دیگه حالا بار خورده، بار خورده حالا راه جدّه و مکه پیش آمده، این قصد حج ندارد. این می‌گوید که این‌ها پول می‌دهند و آن صاحبش مثلاً فرض کنید که گفته این‌ها را ببر مثل یک جمالی که می‌گوید اینها را ببر. ولی اگر همین شخص مسأله را بداند و نیت حج بکند، این استطاعت برایش صدق می‌کند. بله! آن مطلبی که شما می‌فرمایید درست است.

تلمیذ: فرض کنید که شخص حالا نیت حج هم نکرده. مقدمات حج جزء حج که نیست، ما گیریم که واجب عینی باشد آن مقدمه است. حالا آن مقدمه را به زور یا به عنوان توفیق اجباری هر چه که طی کرده، بدون نیت هم طی کرده، ولی بر مبنای حضرت عالی که استنباط فرمودید از روایات که استطاعت همان قدرت اتیان حج است شخصی که الان در مکه هست قدرت اتیان دارد.

استاد: ببینید! شخصی که در مکه هست یک وقتی حج را انجام می‌دهد از باب تکلیف شرعی که الان که در مکه هستیم و داخل حرم می‌شویم، بالاخره واجب است که ما یک عمره‌ای انجام بدهیم. یک وقتی نه، این شخص که می‌خواهد وارد مکه بشود، به عنوان این که حج را می‌خواهد انجام بدهد ولو ماشیاً وارد می‌شود، این مسأله‌اش با آن خیلی فرق می‌کند. این می‌گوید اگر من جمّال نبودم هیچ وقت نیت حج هم نمی‌کردم، با این نیت وارد مکه می‌شود. چاره‌ای ندارم، جمّالم، وارد مکه می‌شوم و یک حج هم می‌کنم و عرفات و مشعر و این‌ها هم می‌روم، حج هم انجام می‌دهم، حالا که آمدیم حج هم انجام می‌دهیم.

تلمیذ: این افراد از آنها ساقط نمی‌شود؟

استاد: نه! این در این جا نیت برای حج ندارد، نیت کار کردن برای آن‌ها را دارد. ممکن است یک شخصی برود خدمت حجاج هم بکند - یَخْدِمُهُمْ - ولی نیت حج است. خیلی فرق می‌کند [بین او] با کسی که، گردنش را گرفتند می‌گویند مجبوری ما را ببری مکه. می‌گوید: خیلی خب! خوب بود به جای مکه، یک جای خوش آب و هوایی به ما می‌گفتی، مکه چیست؟ می‌گوید: خب حالا این دفعه مکه بیا، سال دیگر می‌برم شما را جاهای خوش آب و هوا و کنار جالیز و امثال ذلک که به شما خوش بگذرد. این شخص با این نیت می‌رود، حضرت می‌فرماید: این حجش درست است و اشکالی ندارد، ولیکن حجة الاسلام را باید انجام بدهد. چون نیت حج نداشته و نیت فقط نیت جمالی بوده است. نیت، فقط اِکْرَاءِ - [اجاره دادن] - این احوال و این‌ها بوده است.

این روایاتی که تا این جا صحبت شد، در همه این‌ها یا وجوب به صراحت آمده یا وجوب به ظهور آمده است. پس بنابراین لَوْ خُلینَا و طبعنا، اگر ما تنها با این روایت برخورد کنیم، این روایت چه می‌گوید؟ این روایت می‌فرماید که حجة الاسلام دوباره برای او واجب است. حالا جناب شیخ شما استحباب را از کجا

آوردید؟ این جا آن جایی است که ارتکازات می آید و جلوی مفهوم روایات را از ما می گیرند و سلب می کنند. امام که فرموده «یُستحبُّ»، امام فرموده «یَجِبُ علیه الاعادة»، این دلالت بر استحباب می کند؟! کجای آن دلالت بر استحباب می کند مولانا؟ این حرف ها چیست!! درست شد! امام می فرماید: «یَجِبُ علیه الاعادة»؛ امام می فرماید: «فلیحجَّ»؛ امام می فرماید: «فیقضی عن حجة الاسلام»؛ امام علیه السلام این را می فرماید.

پس بنابراین، از این مسأله ما فارغ می شویم که این حج بعد از حالت عسر؛ و بعد از عتق؛ و بعد از موت مولا در صورت اُم وکد بودن؛ و بعد از مُراهقیت یعنی بلوغ؛ و بعد از نَصَب در مورد مخالف و این ها؛ - البته در مورد نصب صحبتش را بعد می کنیم که در مورد نصب روایت داریم: «إِنِّي أكره»، که آن فرق می کند - در تمام این ها این روایت دلالت بر وجوب می کند و فرق آن ها را با مورد بذل گفتیم و دیگر تکرار نمی کنیم. حالا این وجوب، وجوبی است که عن حجة الاسلام است نه عن غیر حجة الاسلام. یعنی حجة الاسلام را انجام داده، بعد حضرت می فرماید که «فلیجب علیه الاعادة». حالا ما باید بباییم بین این دو تا را جمع کنیم و ببینیم آیا دو تا حجة الاسلام داریم یا نداریم؟ نه اینکه بگوییم مستحب است.

قبل از این که ما حکم به استحباب و وجوب بکنیم، اول باید ما این ظهور روایت یا صریح روایت را در این مورد درک بکنیم؛ وقتی که ما وجوب را تشخیص دادیم، آن موقع می رویم سراغ چه؟ سراغ روایاتی که می گوید که **يَجِبُ عَلَى كُلِّ مَكْلَفٍ مَرَّةً وَاحِدَةً عَنْ حُجَّةِ الْإِسْلَامِ يَا ... وَ لِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ...** که در روایات تفسیر شده به مَرَّةً وَاحِدَةً در مورد این ها. البته در بعضی از روایات داریم که **يَجِبُ عَلَى** میسرأً هر چند سالی مثلاً، اربع سنوات یک مرتبه، یا خمس سنوات یک مرتبه، حج انجام دهد؛ این هم هست.

ولی حالا ما به این روایت که **يَجِبُ مَرَّةً وَاحِدَةً** است کار داریم. این مَرَّةً وَاحِدَةً که حجة الاسلام هست و وقتی که تام است بنابر فرمایش امام علیه السلام، چطور غیر مجزی است؟ ما باید بین این جمع کنیم، جمعش چگونه است؟ جمعش خیلی راحت است و این است که حجة الاسلام مجزی است در شرایط خاص خودش. **مُكَلَّفٌ** در حین عتق این یک تکلیف خاص خودش را دارد؛ حجة الاسلام در حین عتق، حجة الاسلام است و **تامةٌ** و لا شكَّ في أنَّ هذا مُكَلَّفٌ في حال العتق و قضی حجة الاسلام و هو تامةٌ و ليس عليه شيء كما أنَّ العبد في هذا العتق له احكام خاصة، مانند عدم تملك، عدم اجازه خروج الا باذن مولا و عدم تصرف در اموال مولا، تمام این ها چیست؟ در حال عتق است. احدی از این احكام كفايت حجة الاسلام می کند در حال عتق.

بسیار خب! وقتی که از عتق خارج شد موضوع عوض می شود. نه این که یک حجة الاسلام انجام داده و دیگر کافی است، حجة الاسلام در حال عتق را اتیان کرده و اگر با همین حال بمیرد، **يُحْشَرُ** يوم القيامة حاجاً بحجة الاسلام و لا حاجاً بحجة إستجابيُّ أو حجة تأكیدیُّ أو حجة في حال الصبابة و الصغر، بل **يُحْشَرُ** يوم

القیامة بحجة الاسلام، این حجة الاسلام را انجام داده و تمام شد.

وقتی که موضوع عوض می شود، وقتی که شخص از عتق خارج می شود و حر می شود تکلیف هم عوض می شود. همان طوری که نسبت به تصرفات خودش مختار و مالک است، همان طوری که نسبت به ازدواج و عدم ازدواج خودش اختیار دارد - چون ازدواج عبد به اذن مولا باید باشد بدبخت عبدها! - یا نمی دانم فرض بکنید نسبت به سایر موارد و تصرفات و اینها هست، همان طور که این انقلاب در تکلیف برای او حاصل می شود، انقلاب در حج هم برای او حاصل می شود. این حجة الاسلام اش الان مشروط می شود به حالت استطاعت، این چه اشکال دارد؟

حالا این فقها مانند شیخ طوسی تصور کردند حجة الاسلام یک چیز قلمبه و سلمبه ای است - مثل این که تعبیر اصطلاحی هر چه بزرگ تر باشد مطلب فرق می کند - که این حجة الاسلام، همین حج خودمان، همین حجی که اولش لیبیک است و آخرش هم نماز طواف است، صلاة زن ها است، درست شد. این حج با این خصوصیاتش چیست؟ حج است، مستحب باشد حج است، واجب باشد حج است، اجیر باشد حج است، نائب باشد حج است، همه اش حج است، این حج یکی است. حالا کسی که با شرایط استطاعت دارد اسم این را می گذارد حجة الاسلام، و این چیز دیگری ندارد.

این ها تصورشان این است که حجة الاسلام، یک چیز کلاه و عمامه ای است که ردایی است که وقتی آمد به این پوشید، چفت می گیرد این آقا را و دیگر این ردا و لباس را نمی تواند از تنش بکند. درحالتی که نه، حج است، رفته و انجام داده، مصلحت حج هم الان در آن آمده در یک چنین وضعیت؛ وقتی که این الان حُر می شود، این حُر شدنش یک آثار تکوینی که همچنان در او بوجود می آورد و خود را مختار می بیند نفساً، یک آثار تشریحی هم آن حُریت و خروج از اعتاق برای او بوجود می آورد که نتیجه آن آثار تشریحی، اعاده الحج است در صورت استطاعت.

تلمیذ: اعاده نماز و احکامی که در حال رقیّت است احکام وضعی است و نماز از احکام وضعی است؛ ولی حج از احکام وضعی نیست، بلکه تکلیفی است؟
استاد: در کدام؟

تلمیذ: در مثل مالکیت و زوجیت و اینها؟
استاد: وضعی هم، از نوع شرع حکم تکلیفی است و چه فرقی می کند، یکی است و از آن نشأت گرفته. در مورد نمازها و این ها دلیل نداریم، نداریم که اصلاً بلکه بر خلافش است؛ در مورد انفاق هایی که می کند به اذن مولا، نیاز به اعاده ندارد؛ در مورد فرض کنید قضا از صوم، کفاراتی که این ها را می دهد همه بر عهده مولا بوده و نیازی به تکرار اعاده ندارد؛ ولی خصوص حج، نبودید شما آن روز که من راجع به کیفیت چیز حالا این

را دوباره اعاده می‌کنیم؟

تلمیذ: فرق بین بذل و حجة الاسلام؟

استاد: بله! بله! مثل این که آن روز من یک اشاره‌ای کردم که مسأله حج در آن یک استقلال خوابیده، حریت در حرکت خوابیده. بله! به این لحاظ امام در آن جایی که شخص بذل می‌کند، می‌فرماید که واجب نیست؛ ولی در اینکه أحجُّ فلان، عتق هم همین مسأله می‌شود، أحجُّ هم همین می‌شود، نصب هم همین می‌شود؛ فرض بکنید اینها همه به همین محوریت دور می‌زند. این محوریت را ما ثابت بکنیم تمام آنچه را که بر حول این محور می‌گردد همه ثابت می‌شود، گرچه امام هم نفرماید، چون ملاک همین ملاک واحد می‌شود.

تلمیذ: پس وجوب حج به مکلف و غیر مکلف نرفته، یعنی اوصاف مکلف در این جا تغییر کرده؟

استاد: ببینید همین که شما می‌گویید مکلف، تمام شد و لازم نیست بگویید اوصاف خاص مکلف. مکلف چیست؟ شخصی است که تکلیف خاص بر او تعلق بگیرد، حالا آن تکلیف چیست؟ هر شخصی مال خودش است. به زن یک تکلیف تعلق می‌گیرد و به مرد یک تکلیف تعلق می‌گیرد؛ به مریض یک تکلیف تعلق می‌گیرد به صحیح هم یک تکلیف؛ به مسافر یک تکلیف تعلق می‌گیرد به حاضر هم یک تکلیف. همین که شما گفتید مکلف، نه این که مکلف هم یک چیز عجیب و غریبی باشد که لا یقرُّ منه. مکلف شخصی است که شأنیت تعلق تکلیف از مرتبه انشاء به مرتبه فعلیت برای او حاصل است، این می‌شود مکلف.

حالا فرض کنید که یک کسی هست اصلاً قابلیت ندارد، شأنیت ندارد؛ کسی که اصلاً قابلیت ندارد، اصلاً تکلیف ندارد. ما چند سال پیش یادم است بحث اصولی و نظری کردیم که تکلیف شرعی اصلاً ما نداریم. فرض کنید برای کسی که کور است این خطاب **قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ ...** ﴿النور، ۳۰﴾ اصلاً شامل او نمی‌شود، نه این که شامل می‌شود و الان مانع دارد. شما ببینید یعنی آن مکلف نیست، هذا لیس بمكلف. یا کسی که فرض کنید که تکویناً وسیله و سبب برای اعمال بعضی از محرمان را ندارد، این اصلاً تکلیف شامل او نمی‌شود؛ چون تکلیف که نمی‌شود لغو باشد.

در این جا هم مسأله همین طور است. الان در این شرایط این مکلف به چیست؟ مکلف به حجة الاسلام است. وقتی مولا می‌گوید به عبد که حج انجام بده، عبد نمی‌تواند انجام ندهد؛ اگر عبد در آن حال بمیرد عقاب می‌شود به دو عقاب! یکی این که مخالف حرف مولا را کرده، دوم اینکه حجة الاسلام اش را انجام نداد. اما همین عبد فردا که از حج برمی‌گردد، مولا می‌گوید: آزادت می‌کنم؛ خدا می‌گوید: سال دیگر باید بروی حج. این حجة الاسلام به جای خود و یک حجة الاسلام در حال حریت. یعنی یک حج واجب دیگر، آن وقت اسم آن می‌شود حجة الاسلام. بشود حجة الاسلام، چه اشکالی دارد؟! صدتا هم بشود حجة الاسلام. یک حج آن جا واجب است یک حج این جا.

مثل این که اجیر یک حج باید انجام بدهد در نیابت. چطور یک حج انجام بدهد در حال نیابت و ربطی به حجة الاسلام اش ندارد، دیگر آن حج در حال نیابت چیست؟ اتفاقاً در آن جا هم تعبیر به حجة الاسلام شده. بله! در آنجا تعبیر به حجة الاسلام شده، ولی همین که شخص خودش به یسر می‌رسد، به استطاعت می‌رسد، همین شخص که نائب بوده، برای او حج واجب است.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ